

28 juni 2016

Advies over de IJzertoren, bij decreet van 15 juli 2011 erkend
als Memoriaal van Vlaamse Ontvoogding en Vrede

Voortgaand op de bevindingen van het onderzoeksrapport *De IJzertoren als Memoriaal van Vlaamse Ontvoogding en Vrede* en in het licht van de hieronder ontwikkelde visie op het IJzermonument;

Gegeven dat de Vlaamse Regering in het najaar van 2016 een nieuwe beheersovereenkomst moet afsluiten met vzw Aan de IJzer voor de periode 2017-2021;

Adviseert het Vlaams Vredesinstituut aan het Vlaams Parlement dat het toeziet, zowel met betrekking tot de totstandkoming van de beheersovereenkomst voor 2017-2021 en het toezicht door de overheid op de uitvoering van deze overeenkomst als tot de werking van de vzw Aan de IJzer,

Inzake de onroerend erfgoedfunctie:

- Dat de vzw Aan de IJzer blijft inzetten op het duurzaam onderhouden en in stand houden van de IJzersite;
- Dat de beweging in de richting van een betere ontsluiting van de site wordt voortgezet en versterkt;
- Dat meer ingezet wordt op de kritische historische duiding en presentatie van de (flamingantische) symboliek op de site en in de toren (bv. d.m.v. infoborden, multimedia-applicaties, rondleidingen, publicaties,...);

Inzake de culturele opdracht:

- Dat men, aangezien de toekomst van de IJzersite lijkt te liggen in zijn functie als plaats voor kritische publieksgeschiedenis, sterker inzet op het verbeteren en professionaliseren van de museale werking van de IJzertoren;

Concreet betekent dit:

- Dat de kwaliteitsnormen die gangbaar zijn in het cultureel erfgoedregime als richtsnoer worden genomen in de museale werking van vzw Aan de IJzer. De IJzertoren moet meer beginnen werken als een professioneel museum en zich inspannen om aan te sluiten bij de vereisten zoals die gelden in het cultureel erfgoedveld. Dit impliceert onder meer het inzetten op de vier museale functies (verzamelen, behoud- en beheer, onderzoek en publiekswerking), het inschakelen in bestaande netwerken en expertise-domeinen, en het inzetten op vorming van medewerkers;
- Dat men sterker inzet op wetenschappelijke omkadering en meer beroep doet op deskundige begeleiding inzake publieksgeschiedenis, museale werking en erfgoedbeheer;

- Dat men werk maakt van het verbeteren van de publiekswerking van het Museum aan de IJzer. Die werking omvat onder meer de vaste en tijdelijke presentaties, bemiddeling voor individuele en groepsbezoekers (bv. d.m.v. rondleidingen en educatieve pakketten), lezingen en debatten, ...;
- Dat men, in het licht van de historische rol van de IJzertoren, in de museale werking inhoudelijk meer focust op de geschiedenis van de site, de Vlaamse beweging, de flamingantische strijd voor zelfbestuur en – breder – de communautaire kwestie. Dit moet gebeuren met de nodige kritische zin en afstand, in een geest van meerstemmigheid en openheid voor controversie, en met inachtneming van de inzichten uit de historiografie. De inhoudelijke invulling van de museale werking moet bovendien gebeuren in nauwe samenwerking met een wetenschappelijk comité en met organisaties zoals het ADVN, die over de nodige historische deskundigheid en expertise beschikken;
- Dat men, om de dubbele opdracht als monument en als publiekshistorische plaats naar behoren te vervullen, de middelen uit de decretale subsidies concentreert op deze functies. Dit impliceert dat de overheid in het kader van de nieuwe beheersovereenkomst de vzw Aan de IJzer niet langer ondersteunt in haar sociaal-culturele werking, bijvoorbeeld in de organisatie van een muzikfestival. Dat betekent niet dat educatieve publieksactiviteiten als rondleidingen, debatten, lezingen,... voortaan buiten de decretale opdracht zouden vallen; ze worden gevat door de publieksfunctie in het kader van de werking als museum en erfgoedplaats;

Inzake het zakelijk beheer en de beleidsplanning:

- Dat de overheid blijft toezien op het verder verbeteren en professionaliseren van het zakelijk beheer, bestuur en beleidsplanning.

Wat de memoriaal-eindterm betreft, is het Vlaams Vredesinstituut van oordeel dat het werken met leerlingen over memorialen en historische plaatsen een interessante pedagogische meerwaarde kan betekenen, bijvoorbeeld om leerlingen bewust te maken van de meerstemmige geschiedenis van de samenleving waarin ze opgroeien, en om hen te laten nadenken over thema's als herinnering en identiteit. Tegelijkertijd is het Vredesinstituut van mening dat de eindterm in zijn huidige vorm niet op de juiste plaats in de eindtermen staat: voor leerlingen basisonderwijs is deze eindterm (die bovendien, in afwijking met andere eindtermen voor het basisonderwijs, vooral cognitief van aard is) moeilijk haalbaar. Het Vredesinstituut beveelt aan deze thematiek later in de schoolloopbaan ter sprake te brengen, bijvoorbeeld in het kader van het vak geschiedenis, lessen over politiek-juridische en socioculturele aspecten van de samenleving, of educatie over burgerschap.

1 Opzet van het onderzoek

De aanbevelingen in deze adviesnota gaan voort op de bevindingen van het onderzoeksrapport *De IJzertoren als memoriaal van de Vlaamse ontvoogding en vrede*. De doelstelling van deze studie was het decreet van 2011 evalueren dat de IJzertoren erkent als Memoriaal van de Vlaamse Ontvoogding en Vrede. Omdat dit memoriaaldecreet, naast een subsidieregeling, ook voorziet in een taakstelling ten aanzien van de IJzertoren, zijn we ervan uitgegaan dat een evaluatie van het decreet onvermijdelijk ook een beoordeling van de werking van de toren zelf behelst.

Concreet gingen we na hoe de IJzertoren uitvoering geeft aan drie grote opdrachten die in het decreet bepaald worden. De eerste opdracht heeft betrekking op de instandhouding, het onderhoud en de verbetering van het *onroerend erfgoed* van het memoriaal. De *culturele opdracht* bestaat uit twee luiken. Het eerste betreft de museale werking van het memoriaal. Het decreet bepaalt dat het museum werkt over “de Eerste Wereldoorlog en de Vlaamse emancipatiebeweging”. Naast de bepaling van deze inhoudelijke focus schrijft het decreet ook enkele richtlijnen voor in verband met kwaliteitsbewaking, samenwerking in het cultureel-erfgoedveld en wetenschappelijke begeleiding. Het tweede luik van de culturele opdracht behelst het inrichten van “culturele, gemeenschapsvormende, educatieve, maatschappelijk activerende of sensibiliserende initiatieven, die gekoppeld zijn aan de herinnerings- en herdenkingsfunctie en de vredesboodschap van het memoriaal, met betrekking tot de thema’s bewustwording, vrede, vrijheid en verdraagzaamheid”. Concreet gaat het om sociaal-culturele activiteiten zoals het festival Ten Vrede en de Vredesdag, en een educatieve werking in het teken van vrede. Ten derde zijn in het decreet een reeks bepalingen opgenomen over het *zakelijke beheer* en de *beleidsplanning*. Van de vzw wordt verwacht dat die zich inschrijft in de principes van goed bestuur en een degelijke beleidsplanning zoals die gangbaar zijn in de regimes van het onroerend en cultureel erfgoedbeleid. In het onderzoeksrapport wordt tot slot ook het decreet zelf onder de loep gelegd. Wat betekent het om de IJzertoren bij decreet te erkennen als memoriaal?

Naast een beschrijvende analyse van de uitvoering van de decretale opdrachten, bevat het onderzoek een evaluatie van de kwaliteit waarmee dat gebeurt. Uitspraken over kwaliteit zijn uiteraard niet eenvoudig. Om deze evaluatie zo goed en evenwichtig mogelijk te onderbouwen, is de studie niet alleen gebaseerd op verschillende methoden, ze vertrekt ook van een evaluatief kader waarin 1) de criteria aan de hand waarvan de uitvoering van het decreet getoetst wordt en 2) enkele normatieve uitgangspunten geëxpliciteerd worden.

We vatten deze adviesnota aan met een korte duiding van dit evaluatieve kader. Dat is belangrijk om de onderzoeksbevindingen goed te kaderen. In deze nota beperken we ons tot de krachtlijnen van dit kader; een omstandigere toelichting is te vinden in het onderzoeksrapport. In het tweede deel van deze nota overlopen we de belangrijkste bevindingen van het onderzoek. Tot slot ontwikkelen we een visie op de toekomstige werking van de IJzertoren. Deze visie informeert de aanbevelingen zoals die hierboven geformuleerd werden.

Onze analyse van het memoriaaldecreeet van 2011 en de uitvoering ervan past in het onderzoeksparadigma van de ‘ex post decreetsevaluatie’. Deze vorm van evaluatie kan gedefinieerd worden als “het doelgericht verzamelen en analyseren van informatie over de werking van een wettelijke regeling in de praktijk en de beoordeling daarvan aan de hand van bepaalde criteria (...), volgens een bepaalde methodologie, die wetenschappelijk verantwoord is”.¹ Cruciaal voor de kwaliteit en relevantie van decreets- en beleidsevaluaties is dus dat het moet gaan om analyses die uitgevoerd worden op basis van duidelijk geëxpliciteerde toetsingscriteria en een wetenschappelijk verantwoorde methodologie. Anderzijds is decreets- en beleidsevaluatie geen exacte wetenschap. Er ligt steeds een normatief kader aan ten grondslag. Dat is op zich geen probleem, op voorwaarde dat dit normenkader helder en duidelijk geëxpliciteerd wordt, onder meer aan de hand van een uiteenzetting over de gehanteerde evaluatiecriteria, de uitgangspunten en de methodologie.

In het onderzoek naar het memoriaaldecreeet en de IJzertoren zijn we uitgegaan van een set van drie evaluatiecriteria: 1) de *mate van doelbereiking en uitvoering* van de decretale opdrachten; 2) de *kwaliteit* van de uitvoering van die opdrachten; en 3) de *maatschappelijke betekenis* van het decreet. Aan de hand van het eerste criterium toetsten we of de doelstellingen van het decreet gerealiseerd worden, en in welke mate de IJzertoren de decretale opdrachten uitvoert. Met het tweede criterium peilden we naar *hoe* de opdrachten uitgevoerd worden, met andere woorden, naar de kwaliteit waarmee dat gebeurt. Aan de hand van het derde criterium onderzochten we de oorsprongsgeschiedenis van het decreet, de debatten en vragen die het opwierp/opwerpt, en de draagwijdte van deze interventie in de publieke herinneringssfeer.

Het memoriaaldecreeet erkent de IJzertoren als Memoriaal van de Vlaamse Ontvoogding en Vrede. Deze drie begrippen – ‘erkend memoriaal’, ‘Vlaamse ontvoogding’, ‘vrede’ – zijn niet eenduidig. Wie ze van nabij bekijkt, stelt vast dat over elk van deze concepten lang gediscussieerd kan worden. Omdat aan deze begrippen uiteenlopende veronderstellingen en keuzes ten grondslag kunnen liggen, dragen ze verschillende politieke, ideologische en filosofische betekenissen in zich. Dat betekent dat ze bijna onvermijdelijk meerstemmigheid en soms zelfs conflict oproepen. In een evaluatief onderzoek is het daarom raadzaam te duiden welke invulling deze begrippen krijgen in het kader van die specifieke studie en, breder, welke normatieve uitgangspunten ten grondslag liggen aan het onderzoek. In het rapport worden er drie omstandig toegelicht. Hier duiden we ze kort.

1. Een memoriaal bij decreet erkennen komt neer op een interventie van de overheid in de publieke herinneringssfeer. Dat is niet vanzelfsprekend. Daarom nemen we als uitgangspunt dat de overheid best de nodige omzichtigheid aan de dag legt wanneer het over de omgang met de geschiedenis en de herinnering gaat. Zo is het belangrijk dat de overheid vermijdt de geschiedenis inhoudelijk te sturen, of eenduidig en van bovenaf voor te schrijven. Dat betekent echter niet dat de overheid geen rol te spelen heeft in het veld van de geschiedenis. Integendeel. Ten eerste is het goed dat de overheid een kader creëert om de zorg voor het erfgoed te waarborgen en het historisch bewustzijn van zo veel mogelijk burgers te versterken, bijvoorbeeld door ondersteuning te bieden aan historische musea, documentatiecentra, archieven en wetenschappelijk onderzoek. Ten tweede kan de overheid, wanneer ze

beleidskaders uittekent om deze steun te reguleren, een aantal kwaliteitseisen en kritische randvoorwaarden naar voren schuiven. Kwaliteitscriteria voor gesubsidieerde organisaties hebben onder meer betrekking op professioneel beheer, samenwerking, een degelijke publiekswerking en aandacht voor participatie. Kritische randvoorwaarden voor een goede publieksgeschiedenis zijn bijvoorbeeld wetenschappelijke begeleiding en aandacht voor multiperspectiviteit.

2. Het IJzertorenmemoriaal is een historische plaats. Het is niet alleen steeds een belangrijke herinneringsplaats voor de Vlaamse beweging geweest, door de jaarlijkse bedevaarten groeide de site ook uit tot een strijdplaats waar die beweging haar politieke actie binnen het Belgische bestel vorm gaf. Dat betekent dat de geschiedenissen die op deze plaats verteld kunnen worden meerlagig zijn. Het gaat niet alleen om de geschiedenis van de bedevaarten en de IJzertoren, maar ook om die van de bredere Vlaamse beweging en haar politieke strijd voor zelfbestuur, en, nog breder, die van de geschiedenis van de communautaire kwestie in België. Het gaat onvermijdelijk ook over interne verschillen binnen de Vlaamse beweging. In het rapport nemen we als uitgangspunt dat die verhalen best verteld worden vanuit het oogpunt van de kritische publieksgeschiedenis. Dat betekent concreet dat de geschiedenis steeds in zijn complexiteit en meerstemmigheid gepresenteerd moet worden. De geschiedenis van de Vlaamse beweging, de communautaire kwestie en de totstandkoming van de Vlaamse deelstaat moet gepresenteerd worden als een complex geheel van sociale, politieke en culturele processen, met keer- en kantelpunten die retrospectief misschien logisch en ‘natuurlijk’ lijken, maar dat op het ogenblik zelf niet noodzakelijk waren. Deze geschiedenis is, met andere woorden, bij uitstek een *politieke* geschiedenis, gekentekend door idealenstrijd, conflicten en compromissen. Deze historische blik houdt ook in dat we de moeilijke bladzijden uit de geschiedenis van de Vlaamse beweging niet uit de weg gaan, maar ze genuanceerd, in hun complexiteit en meerstemmigheid, benaderen.

3. Zowel in de werking van de IJzertoren als in het memoriaaldecreeet speelt vrede een belangrijke rol. In de evaluatie wordt ook dit aspect van de werking van de toren bekeken. Daarom is het belangrijk toe te lichten welk vredesbegrip het werk van het Vredesinstituut informeert. Cruciaal is dat vrede een ‘gecontesteerd’ begrip is dat vele betekenissen en definities kan hebben. Het gaat er ons niet om één zaligmakende of legitieme opvatting van vrede naar voren te schuiven. Wel vinden we het raadzaam dat vredesonderzoekers, vredesactivisten en vredesopvoeders expliciet zijn over het vredesbegrip dat ze hanteren. In ons concept van vrede staat meerstemmigheid centraal. Vrede wordt in deze visie niet bevorderd door conflicten te ontkennen (in elke samenleving bestaan er onvermijdelijk conflicten), maar er integendeel actief mee om te gaan in een sfeer van open dialoog, onderhandelingsbereidheid en erkenning van het verschil. Zo kan geprobeerd worden deze conflicten op een geweldloze manier een plaats te geven.

We schreven dat het voor de kwaliteit van evaluaties cruciaal is dat ze uitgevoerd worden op basis van een wetenschappelijk verantwoorde methodologie. In het rapport wordt de gehanteerde methodologie omstandig toegelicht. Hier vermelden we alleen dat het onderzoek gebruik maakt van verschillende methoden: literatuurstudie, interviews met belanghebbenden, analyse van beleidsdocumenten, een plaatsbezoek en een focusgesprek met historici en

museumexperts, en een doorlichting van de educatie voor groepen door een extern bureau gespecialiseerd in bemiddeling in musea.

2 De onderzoeksbevindingen in beknopt bestek

1. Uit de analyse is ten eerste gebleken dat de IJzertoren de opdracht om het onroerend erfgoed vanuit bouwtechnisch oogpunt in stand te houden en goed te beheren naar vermogen uitvoert. De adviezen van Monumentenwacht Vlaanderen worden opgevolgd. Wat de ontsluiting van de site betreft, werden in de aanloop naar 2014 een aantal herinrichtingswerken uitgevoerd. Er werd een nieuw inkompaviljoen gebouwd, de crypte werd gerenoveerd en een aantal constructies (zoals de loopgraaf) werden verwijderd. Het resultaat is dat het IJzertorencomplex nu beter ingebed is in de omgeving en dat de sereniteit van de site als begraafplaats versterkt is. Daartegenover staat dat de historische duiding van de rijke maar complexe flamingantische symboliek van de site veeleer minimaal gebeurt. Men laat kansen liggen om een breder publiek, dat steeds minder voorkennis heeft van die typisch flamingantische symboliek (èn van de geschiedenis van de Vlaamse beweging), wegwijs te maken in de complexe geschiedenis van het monument en zijn bredere politiek-historische betekenis. De afgelopen periode lijkt men in de ontsluiting van de site veeleer gefocust te hebben op het toevoegen van WOI-gerelateerde elementen (bijvoorbeeld de *Via Dolorosa*) dan op de duiding van monumenten zoals de Paxpoort, de crypte en de toren en hun traditionele symboliek.

2. Wat de culturele opdracht betreft, keken we eerst naar de museale werking van het memoriaal. De afgelopen jaren onderging het museum in Diksmuide een ingrijpende transformatie. Onze analyse focuste niet alleen op de vernieuwde vaste presentatie, maar ook op de wetenschappelijke begeleiding en de ontwikkeling van het nieuwe museale concept. Daaruit bleek dat het wetenschappelijke begeleidingscomité niet altijd even performant heeft gewerkt. Mensen traden toe en trokken zich terug, en het was moeilijk op te maken wat de inhoudelijke bijdrage van het comité precies was. Wat de ontwikkeling van het museale concept betreft, bleek dat men tijdens de voorbereiding is blijven worstelen met de vraag hoe de drie thema's (WOI, Vlaamse ontvoogding en vrede) in een samenhangend verhaal gepresenteerd konden worden. Uiteindelijk focust men in de nieuwe opstelling vooral op het verhaal van de Eerste Wereldoorlog.

Voor de beoordeling van het heringerichte museum deden we beroep op een expertenklankbordgroep, samengesteld uit historici en museum- en erfgoeddeskundigen. De conclusie was dat de IJzertoren met het nieuwe museum een belangrijke stap heeft gezet die een verbetering inhoudt ten opzichte van de vorige presentatie, die dateerde uit de jaren negentig. Het nieuwe museum is esthetisch aantrekkelijk, maakt duidelijke scenografische keuzes (in de zin dat per verdieping één thema aangesneden wordt), en bevat enkele geslaagde opstellingen. De vredesboodschap wordt niet met ronkende verklaringen verkondigd, maar is impliciet

aanwezig: de gruwel van de oorlog wordt verondersteld een reflectie over vrede te doen ontstaan. Dat werkt museaal-technisch goed. Daartegenover staat dat het museum weinig mogelijkheden tot individuele verdieping biedt, amper werkt met persoonlijke verhalen, weinig meerstemmig is, en meer zou kunnen variëren om de verschillende leerstijlen en ervaringsvoorkeuren van het diverse publiek aan te spreken. Het Museum aan de IJzer is veeleer een museum dat is opgebouwd vanuit de eigen boodschap dan een museum waar actieve betekenisgeving door de museumbezoeker centraal staat. Vanuit inhoudelijk perspectief blijkt dat men er niet echt in geslaagd is om de verschillende verhaallijnen op een coherente manier samen te brengen. De inhoudelijke focus van de vaste tentoonstelling ligt grotendeels op een (sociaalhistorisch) verhaal over de Eerste Wereldoorlog, terwijl het luik over de Vlaamse beweging veel minder aan bod komt. Twee verdiepingen zijn gewijd aan de geschiedenis van de toren en van de bedevaarten, maar dat is onvoldoende om dit verhaal, laat staan de complexe, vaak conflictueuze geschiedenis van de Vlaamse beweging en van de communautaire kwestie op een voor het bredere publiek bevattelijke manier uit te doeken te doen.

De conclusie luidt dan ook dat het IJzertorenmuseum momenteel te weinig over deze aspecten spreekt om de decretale opdracht ten volle te realiseren. Ten eerste spreekt het decreet over de 'Vlaamse emancipatiebeweging' als tweede pijler in de museale werking van het memoriaal. Daar komt men nu onvoldoende aan tegemoet. Ten tweede staat de versmalde narratief over de geschiedenis van de Vlaamse beweging ook op gespannen voet met de geest van het decreet. De toren wordt in belangrijke mate ondersteund precies vanwege zijn historisch betekenisvolle rol als herinnerings- en strijdplaats in de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Dat men op deze historisch-beladen plaats zo weinig over de geschiedenis van die beweging, de communautaire kwestie en de constructie van de Vlaamse deelstaat spreekt, leidt er niet alleen toe dat men – gegeven het grote potentieel van de site voor kritische publieksgeschiedenis – museale kansen laat liggen, maar ook de confrontatie met moeilijke aspecten van die geschiedenis uit de weg gaat. In het licht van onze uitgangspunten over kritische publieksgeschiedenis en een meerstemmige opvatting over vrede zou een open en zelfkritische confrontatie met het (eigen, moeilijke) verleden er juist toe kunnen bijdragen dat men de vredesaspiratie in de praktijk brengt. Werken aan vrede kan, met andere woorden, ook gebeuren door de weerbarstige geschiedenis met open vizier tegemoet te treden en open te staan voor de discussies en controversen die dat verleden kan opwerpen. Dat gebeurt nu amper.

Wat de museale werking van de IJzertoren betreft, werden ook de educatie voor groepen van nabij bekeken. Concreet gaat het over de rondleidingen met gids en de educatieve pakketten. Uit de analyse blijkt dat de staf van het museum erg geëngageerd is. Dat neemt niet weg dat het museum veel te winnen heeft bij een verdere professionalisering van de educatieve werking. Het museum vertrekt vanuit een passie voor de vredesboodschap, maar deze doelstelling wordt onvoldoende ondersteund door een professionele werking. De organisatie van de rondleiding is te weinig bezoekersgericht en ook methodisch is er te weinig ruimte voor actieve betekenisconstructie door het publiek. De visie en doelstellingen die de staf met betrekking tot de gidsenwerking voorop stelt, lijkt er in de praktijk niet door te komen bij gebrek aan begeleiding, opvolging en didactische vorming van de gidsen. Omdat te weinig ingezet wordt op

samenwerking en netwerking, sluit de IJzertoren voorlopig onvoldoende aan op de expertise-ontwikkeling die in het bredere culturele en toeristische veld opgebouwd wordt met betrekking tot een professionele educatieve werking voor groepen.

Het tweede luik van de culturele opdracht van de IJzertoren omvat de sociaal-culturele activiteiten. In lijn met zijn bredere missie wil het bedevaartcomité met deze publieksactiviteiten – zoals het festival Ten Vrede en de Vredesdag-wapenstilstand – een vredesboodschap uitdragen. De vereniging vertrekt daarbij van een betrekkelijk radicaal maar helder geëxpliciteerd vredesbegrip. Met zijn publieksactiviteiten streeft de IJzertoren naar een divers aanbod, dat onder meer muziekoptredens, debatten en wandeltochten omvat. Gezien de kosten van deze activiteiten en de dalende opkomstcijfers (zowel voor de bedevaart als voor Ten Vrede) stelt zich de vraag naar het toekomstperspectief van deze evenementen. Bovendien kan de vraag opgeworpen worden of de organisatie (gezien de beperkte middelen) wel over voldoende capaciteit beschikt om, naast het beheer van het erfgoed en het inrichten van een museum, ook nog eens kwalitatief voldoende hoogstaande publieksevenementen zoals een muziekfestival op poten te zetten. Het is in ieder geval geen vanzelfsprekende taakstelling. De vzw heeft daarnaast ook de ambitie een werking rond vredesopvoeding te ontwikkelen. Men tracht dat voor een belangrijk deel te realiseren in de educatieve werking van het museum, met name door middel van de rondleidingen en de educatieve pakketten. Hoewel de beleidsplanning dat lijkt te suggereren, is er verder geen structureel uitgebouwd vredeseducatief aanbod, bijvoorbeeld in de vorm van workshops of seminars. Het probleem dat hier opduikt is dat de hooggestemde vredeseducatieve ambities, bijvoorbeeld ten aanzien van de rondleidingen, er in de praktijk te weinig lijken door te komen, onder meer omdat men onvoldoende inzet op een didactische en methodische ondersteuning en vorming van de gidsen. Ook de visie lijkt in dit opzicht te weinig ontwikkeld. En hoewel dat op zich een legitieme keuze is, blijft men in de vredeseducatieve werking erg boodschap-gericht. De tendens in de vredesopvoedingsliteratuur om meer te werken rond conflict en op basis van actieve betekenisconstructie door het doelpubliek, blijft zo onontgonnen terrein.

3. Het zakelijk beheer en de beleidsplanning door de vzw blijven een aandachtspunt. De afgelopen jaren hypothekeerde het bestaan van twee vzw's een transparant en kwaliteitsvol bestuur. Op vraag van de administratie werd in 2016 overgegaan tot de fusie van de twee vzw's tot één vereniging, die alle aspecten van de taakstelling op zich neemt. De financiële situatie was in de loop van 2012 en 2013 precair. De situatie lijkt intussen verbeterd, maar blijft een aandachtspunt. Tot slot heeft de administratie in de voorbije beleidsperiode 2012-2016 enkele malen opmerkingen gemaakt met betrekking tot de toepassing van de principes van goed bestuur. Ook wat de beleidsplanning betreft, lijkt er ruimte voor verbetering. De jaarlijkse actieplannen en werkingsverslagen laten voorlopig een weinig performante indruk na. Het zijn de directie en de Raad van Bestuur die uiteindelijk verantwoordelijk zijn voor deze aspecten van beheer en planning. Tegelijkertijd heeft het decreet op vlak van beheer en bestuur een zeker vermogen getoond om als hefboom te werken. In het decreet zijn enkele aanknopingspunten ingeschreven om de IJzertoren mee te bewegen in de trend tot verzakelijking die sinds enkele jaren de regimes van het onroerend erfgoed, het cultureel erfgoed en het sociaal-cultureel werk kenmerkt. Uit onze analyse blijkt dat de administratie enkele malen gebruikt heeft gemaakt van

de mogelijkheden die het decreet biedt om te werken aan kwaliteitsbewaking en –verbetering. Als gevolg daarvan zijn er belangrijke stappen gezet (bijvoorbeeld de fusie tot één vzw). Dat neemt niet weg dat er nog heel wat werk te verrichten valt. In de geest van het decreet was het de bedoeling dat de IJzertoren zich stelselmatig zou inwerken in het geprofessionaliseerde cultureel-erfgoedveld. Maar voorlopig lijkt de transitie van beweging naar museum en van engagement- naar competentie-organisatie nog niet echt gemaakt.

4. Tot slot stelden we de vraag naar de maatschappelijke betekenis van het memoriaaldecreet. Het decreet is in ieder geval geen vanzelfsprekende regelgeving. De erkenning van de IJzertoren, een plaats met een bewogen geschiedenis, als ‘Memoriaal van de Vlaamse Ontvoogding en Vrede’ behelst een interventie in het veld van de publieke geschiedenis en herinnering. Dat werpt altijd stekelige vragen op. Het decreet is bovendien op het lijf geschreven van één vereniging, wat men zou kunnen zien als een officialisering van één culturele organisatie (een lezing die versterkt wordt als men ook de memoriaaleindterm in de analyse betreft²), en ook dat is niet evident. Tegelijkertijd bleek uit onze analyse dat parlement en overheid met het decreet een zekere terughoudendheid aan de dag hebben gelegd, zeker wat het voorschrijven van de inhoudelijke aspecten van de opdracht betreft. Men lijkt zich beperkt te hebben tot het overnemen van de doelstellingen die de vzw’s zichzelf gesteld hebben. Dit heeft voor- en nadelen. Aan de ene kant blijft de inhoudelijke inmenging van de overheid in het herinneringsveld – de decretale erkenning zelf niet te na gesproken – veeleer beperkt. Anderzijds neemt het decreet de conceptuele problemen die in de doelstellingen van de vzw’s zelf vervat liggen gewoon over. Ten eerste is er de wijdblopende opdracht die de vzw’s zichzelf stellen. Die opdracht is niet alleen erg boodschap-gericht, ze is ook bijzonder omvattend: niet alleen het onroerend erfgoed beheren en een museum inrichten, maar ook sociaal-culturele activiteiten zoals een kunstenfestival en een ambitieuze educatieve werking. En dat allemaal met een beperkt budget en een kleine staf. Ten tweede is er de moeilijke kwestie van hoe de drie thema’s (WOI, Vlaamse ontvoogding en vrede) met elkaar verbonden kunnen worden in één samenhangend verhaal. Het decreet lost dit probleem niet op. In die zin kunnen we de vraag stellen of het decreet niet eerder een hindernis dan een hefboom vormt voor de ontwikkeling van een helder museaal concept. Ten derde is er de paradox dat het museum van het memoriaal van de Vlaamse ontvoogding eigenlijk bijzonder weinig over de eigen geschiedenis en die van de Vlaamse beweging spreekt. Van een kritisch publiekshistorisch museum (en dat is wat de IJzertoren in de geest van het decreet moet zijn) mag men dat eigenlijk wel verwachten.

Doordat men een decreet op maat van één organisatie heeft gemaakt en tegelijkertijd inhoudelijk veeleer terughoudend is gebleven (met name door de doelstellingen van de vereniging over te nemen), heeft de decreetgever die organisatie niet gestimuleerd om keuzes te maken, keuzes die noodzakelijk lijken om de werking te stroomlijnen en te verbeteren. Het decreet moedigt, met andere woorden, de IJzertoren aan voort te werken in het kader van de complexe en omvattende opdracht die de organisatie zichzelf gesteld heeft. Zo bekeken heeft het decreet een aantal problemen niet opgelost. Tegelijkertijd biedt het decreet een aantal aanknopingspunten om het streven naar kwaliteit en professionalisering verder te ondersteunen. Zoals we hebben gezien, gebeurde dat met betrekking tot het zakelijke beheer,

waar bijvoorbeeld de fusie tot één vzw als een belangrijke evolutie gezien kan worden. Ook wat de verdere ontwikkeling van de museale werking betreft, kunnen in het decreet steunpunten gevonden worden. Het decreet bepaalt bijvoorbeeld dat “De doelstellingen, de kwaliteitseisen en de resultaatcriteria met betrekking tot de inhoudelijke werking, ontsluiting en beheer van het museum van het Memoriaal zo nauw als mogelijk afgestemd worden op de voorwaarden die een collectiebeherende cultureelerfgoedorganisatie met name een museum, moet vervullen om een door de Vlaamse Regering toegekend kwaliteitslabel te ontvangen en te behouden. Het betreft onder meer de toepassing van de museale kwaliteitseisen, standaarden en waarborgen en de invulling van de vier museale functies.” Op deze manier wil de decreetgever de toren stimuleren in zijn ontwikkeling naar een (zelf)kritische cultureel-erfgoedspeler. Als we de interpretatie doortrekken, lijkt de impliciete ambitie zelfs te zijn dat de IJzertoren op termijn een plaats kan opnemen in het reguliere kader voor cultureel-erfgoed organisaties.

3 Een visie op de IJzersite

De visie die aan dit advies ten grondslag ligt, vertrekt van het potentieel van de IJzersite. De IJzertoren met crypte en Paxpoort is ten eerste een gedenkteken met een complexe maar rijke symboliek. Het is bovendien een belangrijke, zo niet de belangrijkste herinnerings- en strijdplaats van de Vlaamse beweging. Om die functie als *monument* te waarborgen, is het aangewezen dat men blijft inzetten op het ontsluiten van de site, en dan niet alleen voor het publiek dat de site wil bezoeken, maar ook ten bate van de herinneringsgemeenschap en de groep geëngageerde vrijwilligers die zich affectief verbonden weten met de IJzertoren en de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Ten tweede ligt het potentieel van de IJzertoren in zijn gedaante van *historische plaats*. De complexe en bewogen geschiedenis van deze plaats en zijn rol in de Vlaamse beweging en de flamingantische strijd om zelfbestuur, is een interessant vertrekpunt om aan kritische publieksgeschiedenis te doen. Omdat de communautaire kwestie nog niet aan actualiteit heeft moeten inboeten, heeft deze publieksgeschiedenis bovendien duidelijk een actuele relevantie.

Om aan kritische publieksgeschiedenis over deze thematiek te doen, is de museale werking een belangrijk instrument. Deze werking omvat niet alleen de vaste presentatie en de tijdelijke tentoonstellingen, maar ook een educatieve werking, lezingen, debatten, enzovoort. In het kader van het Vlaamse cultureel-erfgoeddecreet definieert men een museum als een collectiebeherende cultureelerfgoedorganisatie, die werkt op basis van vier museale functies: de verzamelfunctie, de behoud- en beheerfunctie, de onderzoeksfunctie en de publieksgerichte functie. In principe zou men op de IJzersite een kwaliteitsvolle museale werking kunnen ontwikkelen die niet noodzakelijk binnen dit kader en deze definitie werkt, bijvoorbeeld in de vorm van een bezoekers- en interpretatiecentrum. Het memoriaaldecreet schrijft echter voor dat de IJzertoren zijn museale werking zo nauw als mogelijk dient af te stemmen op de vereisten van het reguliere cultureel erfgoedkader. Dat betekent bijvoorbeeld dat men kan verwachten dat het Museum aan de IJzer in zijn vaste en tijdelijke presentaties meer zou werken met originele objecten en documenten. In het licht van de keuze van het

memoriaaldecreet om de IJzertoren zo nauw als mogelijk te laten aansluiten bij het Cultureel Erfgoeddecreet, lijkt het aangewezen daar in de komende jaren meer op in te zetten. Dat impliceert enerzijds dat het Museum aan de IJzer meer moet gaan werken op basis van de vier basisfuncties. Anderzijds betekent het dat het museum bewogen moet worden om verder te professionaliseren, niet alleen wat de museale werking betreft, maar ook in het zakelijke beheer en de beleidsplanning. Het betekent ook dat er meer naar samenwerking gezocht moet worden met bestaande erfgoedorganisaties en verenigingen en personen actief over en in de Vlaamse beweging. Op termijn kan men dan streven naar de integratie van het Museum aan de IJzer in het reguliere cultureel erfgoedregime, zodat de museale werking niet langer geregeld moet worden in het afzonderlijke memoriaaldecreet.

De keuze om in te zetten op het potentieel van de IJzersite als *monument* en als *historische plaats*, impliceert tot slot dat zich keuzes opdringen wat de sociaal-culturele werking betreft. Om de IJzertoren te laten groeien als publiekshistorische pleisterplaats is het te rechtvaardigen dat de museale werking ook in de toekomst nog ondersteund wordt. Voor de sociaal-culturele werking is dat echter minder duidelijk. Dat geldt zeker voor evenementen als het muziekfestival Ten Vrede. Een keuze dringt zich daarom op met betrekking tot de activiteiten die de overheid nog wil ondersteunen aan de IJzertoren.

¹ SERV, *Tien denksporen voor ex post decreetsevaluatie in en door het Vlaams Parlement* (Brussel: Serv, 2015), p. 12.

² In 1997 werd het memoriaal als 'erkend symbool van de Vlaamse Gemeenschap' opgenomen in de eindtermen wereldoriëntatie voor het Vlaamse basisonderwijs: "de leerlingen de erkende symbolen van de Vlaamse Gemeenschap [kennen] (met name feestdag, wapen, vlag, volkslied en memoriaal)." (Amendement bij ontwerp van decreet tot bekrachtiging van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs, Vlaams Parlement, 8 juli 1997, stuk 685 (1996-1997) – nr. 5).